

УДК 091.122/129.16.

ПРОТИДІЯ МІФОЛОГІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ І ДЕРЖАВНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Ю.О. Куліш, аспірантка Горлівського інституту іноземних мов "Донбаського державного педагогічного університету", методист Артемівського міського центру технічної творчості дітей та юнацтва

Національна ідентифікація є складним явищем. Ніколи раніше в іншій час криза ідентичності не була така глибока та гостра, ніж зараз. Міф – елемент історичної пам'яті. Сучасна міфологія має міцний фундамент, який виник в результаті дії різних факторів: гносеологічних, соціальних, які включають також зусилля влади зі створення та трансляції міфів в масовій свідомості.

Ключові слова: національна ідентичність, криза ідентичності, міфи, символи, історична пам'ять, історична освіта.

Теоретичний та практичний інтерес до проблеми національно – державної та культурної ідентичності визначається тими викликами, які зараз, в умовах глобалізації, загрожують людству. Поза етносу, нації, немає жодної людини на землі. В період кризи, реформ, війни, конфліктів, революцій ця проблема загострюється і швидко виходить на перший план в суспільстві. Ніколи раніше в іншій час криза ідентичності не була така глибока та гостра, ніж зараз. Криза ідентичності – небезпечне явище, яке призводить до пасивності населення щодо зовнішньої агресії, сприяє асиміляції, байдужості до долі держави зраді національної культури, з презирливого ставлення до історії своїх предків. Криза ідентичності є також драмою самої людини. Її прояв залежить від того, які народні елементи ідентичності порушені. І не завжди це викликано нелюбов'ю до Батьківщини. Це може бути визвано розчаруванням, неприйняттям існуючої влади або прищепленням штучної ідентичності, як це було за часів Радянського Союзу, від якого людина не

може позбутися. До того ж криза ідентичності постійно підживлюється низкою факторів:

- глобалізацією найважливіших з галузей життя;
- революцією у сфері інформаційних технологій ;
- величезною міграцією;
- зниженням контролюючих та виховних функцій релігії, моралі, освіти, сім'ї, що призводить до дегуманізації людини та суспільства;
- протиріччям між своєю національною ідентичністю та державною (інше громадянство). Як результат зростає кількість людей, котрі мають труднощі з національною ідентичністю. Це призводить до розмивання державних кордонів і тим самим підринається територіальна ознака, що тисячоліттями була підґрунтям держави; призводить до міжнаціональних конфліктів і образ, ксенофобії.

Національна ідентичність пригнічується також ідентичність двонаціональною, транснаціональною і субнаціональною, а також сплеском різних ксенофобій: етнічних, національних, релігійних, мовних тощо.

К. Гаджієв вважає, що в науковій літературі ще не вироблене загальноприйняте трактування цього явища. Взагалі це поняття підпадає під більш широке «ідентифікація особи» розробці якого присвячені праці американського психолога Е. Еріксона, та П. Бергера, який розглядав поняття ідентичності вкупі з такими поняттями, як «образ Я», «Я-концепція», «самоопис» – це певний цілісний образ, котрий індивід складає про себе, і котрий є незмінним у всіх життєвих подіях, в яких він себе уявляє та усвідомлює [1].

У формуванні національно – державної ідентичності важливе місце займає національна ідея. До неї належить визначення національно-державної ідентичності своєї нації, народу, визначення місця свого народу серед інших націй і народів світу.

Зміст національної ідентичності складають такі компоненти, як то: етнічні характеристики, національна свідомість і менталітет, національний

характер, символи і стереотипи, поведінка, мова, історична пам'ять. Особливі риси національної культури, що виділяють її серед інших національних культур – це мови, традиції, звичаї, вірування, моральні настанови, міфи.

К. Гаджієв відзначав, що національна ідентифікація є складним явищем, яке має внутрішній і зовнішній зміст, може бути охарактеризоване з точки зору змісту і форми, сутності і явища. До внутрішньої складової національної ідентичності він відносить почуття безпеки, захищеності, сенсу життя, що з'являється із відчуття етнічних загальних витоків і коріння, родової спільноти [1]. Ось як це відчуття у своїх спогадах описав чеський письменник М. Кундера, який емігрував з Чехословаччини до Франції: «Быть на чужбине, – значит идти по натянутому в пустом пространстве канату без той охранительной сетки, которую предоставляет человеку родная страна, где у него семья, друзья, сослуживцы, где он без труда может договориться на языке, знакомом с детства» [7, с. 85].

Зовнішній елемент ідентичності має відношення до геополітичного статусу держави. Її зміст складає те, як держава, нація, народ створює свій потенціал того, як воно будує відношення з іншими країнами свого місця у світі геополітичних пріоритетів. Зовнішній елемент ідентичності будується на основі елементів внутрішньої ідентичності, які використовуються вибірково, подаються у позитивному світлі. Для цього залучають ідеологію і пропаганду, використовують цілеспрямовано міфологізацію історичних подій. Труднощі процесу національної ідентифікації полягають також у тому, що поряд з нею існує так звана наднаціональна ідентифікація. До наднаціональної ідентифікації належить християнська, мусульманська, слов'янська, європейська. Якщо йде мова про панісламизм, пантюркізм, панарабізм, пангерманізм, то ці ідентичності сформувалися на підґрунті відповідної ідеї: ісламській, тюркській тощо [1]. В контексті теми заданої роботи, на мій погляд, є доречним розглянути радянську ідею. Адже вона сформувала таку ідентичність для громадян СРСР, як

радянська. Як і всі інші ідентичності, вона формувалась на протязі життя декількох поколінь радянських людей у певний історичний проміжок часу. Радянська ідея, побудована на марксизмі – ленінізмі, мала метою побудову комуністичного ладу, складовою якого було формування людини нового типу – радянської людини. Ідеологи комуністичної ідеї у так званому «Моральному кодексі будівника комунізму» навіть описали основні риси такої теоретично заданої особистості.

Історична пам'ять або історичні міфи, що формують національну ідентичність, мають потребу у зовнішньому відображенні, вони відтворюються для кожного нового покоління, набувають сакральний характер. Для цього процесу формування, фіксації та відтворення національно-державної ідентичності мають значення національно-державні ідеали, державні і національні символи.

Символ – це будь-який знак, що викликає однакову соціальну реакцію. Значення символу довільно в тому сенсі, що воно не притаманне звуку, об'єкту, явищу і т.д. як таким, а формується в процесі навчання і взаємної згоди людей, що використовують його в комунікації. Люди спілкуються один з одним символічно за допомогою слів, жестів і дій [11, с. 6].

Здатність знаходження і створення символів була однією з найважливіших особливостей людського мислення, де символ є інструментом пізнання і найбільш стародавнім і фундаментальним способом вираження реальності. У символах укладена інформація про намір, вони безпосередньо звернені до підсвідомості людини. Крім того, вони служать для передачі відомостей оточуючим. [13, с. 165].

Емблеми, герби, стяги, пам'ятники втілюють перш за все ідею національно-державної єдності і величчя. Вони виконують роль засобу спілкування між людьми, допомагають їм відрізнити одну державно-етнічну спільноту від іншої.

В контексті теорії символів та їх ролі у формуванні та відтворенні національної ідентичності треба розглядати прийнятий Верховною Радою

закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», який охрестили, як закон «о декомунізації». Аргументи противників закону: «Зараз не час», «займайтеся економікою, а не боротьбою з пам'ятниками», «закон розколе суспільство», «не треба витратити гроші на дурниці, є важливіші питання», «це теж наша історія, комуністи зробили для України багато доброго» – здається, їм і заперечити особливо нічого. Окрім головного – час для декомунізації не найкращий, запізнілий; позбавлятися від символів радянського ладу треба було з проголошення незалежної України. Два десятка років Україна зберігала, консервувала тоталітарну спадщину, сперечалася, нічого не роблячи, про те, чи потрібно прибрати з чергової площі «товаришів» Леніна, Орджонікідзе тощо. В Україні прихильники СРСР не оцінили турботи про збереження комуністичної спадщини і підтримали анексію Росією українських регіонів. Виправдання тоталітаризму нелюдською ідеологією російських більшовиків не принесли українцям громад мир і злагоду.

Відомий донецький (зараз київський) блогер, журналіст Денис Казанський розмістив на своєму сайті результати анкетування, яке провів популярний український телеканал. Серед можливих варіантів відповідей є і такий: «Відношусь негативно, це наша історія». Згідно останніх даних виконуючи закон «про декомунізацію» в Україні потребують перейменування більше 900 назв.

Цей процес радянської ідентифікації з розпадом СРСР змінив координати: замість СРСР, люди, що пережили пострадянський синдром (і його не позбавились) почали себе ідентифікувати з Російською Федерацією, яка, до того ж, заявляє про те, що є спадкоємцем СРСР. Для влади сучасної Росії такий процес радянської ідентифікації частини населення України є жаданим і керованим нею, тому що створює всередині колишніх радянських республік своєрідний «електорат», «п'яту колону», що допомагає російській владі проводити загарбницьку політику щодо

колишніх радянських республік під лозунгом «восстановление Советского Союза». Не можна ці процеси пояснювати тільки через призму суспільної свідомості, він має множинні причинні фактори. Але їх аналіз у сукупності не є темою роботи. Щодо суспільної свідомості, то тут діє закономірність, яку Маркс сформулював так: «Ідеї стають матеріальною силою, коли заволдіють масами». Для старшого покоління цією ідеєю стала радянська, яка ж до того відтіснила у СРСР ідею національну.

Найбільш суттєвою для національної ідентичності є історична пам'ять. Від того спадку, що народ, нація, отримали від свого минулого, вони ідентифікують неповторний портрет, образ нації. Тому розуміння своєї ідентичності українці досягнуть тільки через осмислення і проникнення у історію свого народу, країни. Кожен народ є те, що є їх минулим. Як людина буде відчувати себе як особистість, і як представник конкретної нації є результатом засвоєння національної історії і культури, що передається від покоління до покоління.

М. Грушевський називав історію естафетою пам'яті, за допомогою якої кожне нове покоління успадковує традиції і засвоює досвід попередніх поколінь [3, с. 120]. Академік С. Кульчицький називає історію «частиною нашого «Я», частиною сутності людини...» [10].

Сучасні історики наголошують на ролі історичної пам'яті в ствердженні української національної самосвідомості українського народу та української державності. Згідно до концепції гуманістичної освіти України під поняттям «історична вища освіта» у широкому значенні мається на увазі синонім історичної та українознавчої підготовки як складової загальної гуманітарної підготовки, обов'язкової для усіх вищих навчальних закладів [2].

Під національно історичною освітою історик Я. Калакура розуміє такий її зміст, характер і спрямованість, які об'єктивно віддзеркалюють загальні тенденції самобутнього і самодостатнього українського історичного процесу, особливості формування українського етносу, української нації, її

життєдіяльності на різних етапах у контексті світової історії [5].

Українські історики услід за європейським досвідом поступово переходять до «інтегрованої» національної історії – з підкресленням того, що кожна новітня нація є витвором не тільки свого внутрішнього розвитку, а й формувалася під дією численних іноетнічних та інокультурних впливів [12].

Головним є практичний результат історичної освіти: освоєння та осягнення студентами тенденцій суспільного розвитку, формування соціальної (національної, державної) ідентичності, залучення історичних знань до системи цінностей, норм, відносин суспільства, формування певних соціальних якостей.

На відміну від шкільної історії, історія у виші відкрито ставить за мету формування історичної пам'яті, що включає вміння піддавати критичному сумніву факти та концепції, вміння мислити, критично усвідомлювати різноманітність наукових та світоглядних конструктів. Більш глобально: з таким підходом до історичної пам'яті може бути досягнута мета розбудови модерної української нації та формування національної ідентичності українців та населення України. Така національно-державна ідентичність є запорукою встановлення в Україні гармонійних суспільних комунікацій, гарантом безпеки суб'єктів суспільних відносин і взагалі національно-державної безпеки. Тільки через формування національної самосвідомості можна очікувати, що члени суспільства будуть відчувати відповідальність перед країною, народом, нацією.

Щодо формування історичної пам'яті, яка грає важливу роль у національній самоідентичності, одночасно повинен здійснюватися процес висвітлення хибної ідентичності. Появі хибної ідентичності допомагає наявність в українському суспільстві носіїв радянської ідентифікації, відтворення радянських міфів (так, російська пропаганда розповсюджує антиукраїнську міфологізацію історії і використовує ці міфи у проведенні агресивної антиукраїнської політики).

Взагалі – то міфи – це не тільки об'єкт вивчення науки, а ще й надбання буденної свідомості сучасної людини. Як правило, вони виникають в перехідні епохи розвитку людства. Так, в політиці ХХ століття міфотворчість процвітала пишним цвітом: сіонізм озброївся міфом «про обраний народ», соціалістичний табір – міфом про комунізм, світле майбутнє всього людства, нацизм – людиноненависницької арійської теорією.

Як казав Ф. Кессіді: «Міф спрямований на задоволення людських бажань і організацію колективних дій» [6, с. 181–182]. Для нього характерна заміна причинних зв'язків. Все, що відбулося в міфологічний час, стає парадигмою для діяльності сучасних людей. Пройшли століття, а в сьогоденні політики, письменники, поети та вчені використовують міф для пояснення різних явищ та осмислення світу. Зараз міфи використовуються для того, щоб передати, так званий «дух епохи». Відомий британський етнограф Б. Малиновський зазначив, що «міф – не є історією, яку розповідають, а є реальністю, в якій живуть» [9].

Міф – це елемент історичної пам'яті. На сьогодні сучасні люди не вірять у древні міфи, але самі з успіхом займаються власною міфотворчістю.

Важливу роль міфи зіграли в розробці ідеології. К. Леві-Строс писав: «Ніщо так не нагадує міфологію, як політична ідеологія. Можливо, в нашому сучасному суспільстві остання просто замінила першу» [8, с. 186].

Тож сучасні міфи створюються, для того щоб:

- прорватися до влади, надати цьому процесу легітимного характеру.
- Сподобатися електорату. Тож міф використовується для задоволення потреби виборщиків в поясненні будь-яких важливих для нього соціальних процесів.
- Попередити соціальний вибух в результаті проведеної владою, антинародної авантюристичної політики.

- Задовольнити суспільство і владу в ідеології, основою якої часто стає міф (бо він краще засвоюється масовою свідомістю) [4, с 119].

Отже, сучасні міфи не просто створюються в процесі анонімної народної творчості, вони активно «запускалися» як в РФ, так і в Україні. Російські політичні технології професійно, на замовлення влади, певних політичних сил, формують міф, як спосіб організувати мислення людей в потрібному для правлячих кіл напрямку.

На прикладі останніх подій в Україні слід відзначити ту деструктивну роль, яку міфологізація свідомості відіграла в соціально-політичних подіях на Україні. Останні події на Україні показали актуальність вивчення проблеми суспільної свідомості в контексті її ідеологізації і міфологізації та актуальності пошуків протидії цьому процесу.

Література

1. Гаджиев К.С. Национальная идентичность / К.С.Гаджиев // Вопросы философии. – 2011. – №10. – Режим доступа: <http://vphil.ru/>
2. Баханов К.О. Специфіка методики навчання історії у вищій школі // Режим доступа: <http://vuzlib.com/content/view/239/84/>
3. Грушевський М. На порозі нової України. Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк – Львів – Київ – Торонто – Мюнхен, 1992. – 278 с.
4. Історична міфологія в сучасній українській культурі: – К., 1998.
5. Калакура Я. Безперервність та наступність національної історичної освіти: українознавчий зміст / Я. Калакура // Українознавство. – 2006. – № 4 // Режим доступа: <http://>
6. Кессиди Ф. От мифа к логосу. Становление греческой философии / Ф. Кессиди // Вопросы философии. – 2004. – №9.
7. Кундера М. Невыносимая легкость бытия: роман: пер. с чешск. / М.Кундера. – СПб. : Азбука-классика, 2002. – 288 с.
8. Леви-Стросс К. Структурная антропология. – М., 1983, с.186.
9. Малиновский Б. Магия, наука и религия / Б. Малиновский // Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/malin/index.php.

10. Нарада Міністерства освіти і науки України «Проблеми змісту сучасної історичної освіти та шляхи їх вирішення» // Режим доступу: <http://tkuma.dp.ua/content/view/209/2/>

11. Похлѣбкин В.В. Словарь международной символики и эмблематики / В.В. Похлѣбкин. – М.: Международные отношения, 2001. – 560 с.

12. Чупрій Л.В. Історична освіта як складова державної політики пам'яті / Л.В. Чупрій // Режим доступу:

<http://sd.net.ua/2011/06/20/istorichna-osvita-politika-pamyaty.html>

13. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – М.: «Эксмо»; СПб.: «Мидгард», 2008. – 608 с.

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ МИФОЛОГИЗАЦИИ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ И ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Ю.А. Кулиш

Национальная идентификация является сложным явлением. Никогда ранее в другой время кризис идентичности не был так глубок и остр, как сейчас. Миф - элемент исторической памяти. Современная мифология имеет прочный фундамент, который возник в результате действия различных факторов: гносеологических, социальных, включающих также усилия власти по созданию и трансляции мифов в массовом сознании.

Ключевые слова: национальная идентичность, кризис идентичности, мифы, символы, историческая память, историческое образование.

OPPOSITION TO THE HISTORICAL MEMORY OF MYTHOLOGIZING IN THE CONTEXT OF NATIONAL AND STATE IDENTIFICATION

Y. Kulish

National identity is a complex phenomenon. The «identity crisis» has never been so profound and urgent than nowadays. Myth is the unit of historical memory. Modern mythology «is based on" solid foundation that appeared due to influence of different aspects: epistemological, social which also include government efforts to create and broadcast myths in the public mind.

Key words: national identity, an identity crisis, myths, symbols, historical memory, historical education.